

Cumhuriyetin 100. Yılı İtibariyle Türkiye’de Üniversiteleşmenin Son Durumu ve Farklı Boyutları

Yasin AKTAY*

Giriş

Üniversiteleşme kavramından ilk etapta kastedilen şey sayısal olarak üniversitelerin sayısı, bu üniversitelerde okuyan öğrencilerin sayısı, öğrenci başına düşen öğretim üyesi sayısı ve öğrencilere oranı ve genel olarak ülke nüfusu içinde yüksek öğretime kayıtlı nüfusun oranıdır. Bu konuda geldiğimiz noktayı daha görünür kılmak için somut rakamlar üzerinden konuşmak çok önemlidir. Elbette niceliksel farkların niteliksel farklara ne kadar orantılı yansıyor olduğu her zaman bir tartışma konusu olacaktır. Bu yazıda bu farkları da teşhis edebileceğimiz bazı kriterlere değinilecektir. Ancak ilk etapta tam tamına yüz yıl önce Türkiye’de üniversitelerin kurumsal ve sayısal varlığının ne durumda olduğuna hızla bir göz atalım. Türkiye’de 1923-1924 eğitim-öğretim yılında İstanbul’daki Darülfünundan başka bir üniversitemiz yoktur. Tek üniversite olarak 1933 yılında yapılan üniversite reformunda ismi İstanbul Üniversitesi’ne değiştirilmiş ama ilave yeni bir üniversite açılmamıştır. Ancak bu üniversite reformuyla birlikte Ankara’da DTCF ve Mülkiye okulu ile birlikte zamanla bir Ziraat Okulu açılmıştır. Sonradan bu fakülteler 1946 yılında kurulan Ankara Üniversitesi çatısı altında birleştirilmiştir. İki yıl önce İstanbul’da kurulan İstanbul Teknik Üniversitesi ile birlikte 1955 yılına kadar Türkiye 3 üniversite ile devam etmiştir. 1923-24 öğretim yılında tek üniversitemizdeki öğrenci sayısı 2914 iken yıllık mezun sayısı 321 olarak gerçekleşmiştir. Öğretim

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, yaktay@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-6753-6286

elemanı sayısı ise 307 olarak kaydedilmiştir. 2002 yılına geldiğimizde üniversite sayımız 77’ye ulaşırken, bu üniversitelerde okuyan öğrenci sayısı 1,677,936’ya ulaşmış, öğretim elemanı sayısı ise 71,290’a çıkmıştır (YÖK, 2003: 22-5). 2002 yılından sonra ise Türkiye’deki üniversiteleşme alanında önceki yıllara nazaran çok daha büyük bir hızda gerçekleşen bir oran söz konusudur. Şu anda 207’ye ulaşan üniversite sayısı, ülkenin her ilinde en az bir üniversitenin bulunduğu ve nüfusun neredeyse yüzde 10’unun üniversite öğrencisi olduğu, yine üniversite öğretim üyesinin de paralel bir orana ulaştığı bir yükseköğretim tablosu sözkonusu. Bu tablo kısaca yüz yıl içinde Türkiye’nin nereden nereye gelmiş olduğunun en özlü resmidir. Bu özlü resme biraz daha yakından ve bilhassa üniversite ideali denilen şeyin yansımaları bakımından bakalım.

Üniversite şimdiye kadarki bütün eğitimin adeta ana hedefi haline gelmiş durumda. Bir insanın hayata atılırken temin edeceği mesleki donanımın esasını oluşturduğu için önemli bir aşama. Böyle görülen üniversite eğitiminin Türkiye’de üniversite idealini nasıl şekillendirdiğini görmek için öncelikle Türkiye’deki üniversitelerin ve üniversitelerde okuyan öğrencilerin sayısı, her yıl üniversiteye kaydolmak için müracaat eden ve yerleşen öğrencilerin durumuyla ilgili son duruma bir göz atalım.

YÖK’ün ÖSYM’nin 2023-2024 öğretim yılı için açtığı sınav sonuçları bir önceki yılın, 2022 yılının sonuçlarına göre karşılaştırmalı olarak açıklandı. Böylece iki yıl içinde üniversiteleşme oranında yaşanan farkları da görmemizi sağlamış oldu. Mesela 2022 yılında 3 milyon 243 bin 334 aday başvuru yapmışken, 2023 yılında %9’a yakın artışla 3 milyon 527 bin 443 aday başvuru yapmış. Örgün eğitim veren yükseköğretim programlarında (Açık öğretim hariç) toplam kontenjan 2022 yılında 867.224 iken 2023 yılında 923.411 olmuş. 2022 yılında Açık öğretim hariç toplam yerleşen sayısı 850.631 iken bu sayı 2023 yılında 898.024 olarak gerçekleşmiş. Bu verilere göre, **toplam yerleşen sayısı geçen yıla göre 47.393 kişi artmış**. 2021 yılında boş kontenjanlar 169 bin iken, 2022 yılında 17 bin, 2023 yılında ise (8.828’i depremzede, 34 yaş üstü kadın ve şehit/gazi yakını için ayrılan kontenjanlar olmak üzere) toplam 25 bin olarak gerçekleşmiş. Kuşkusuz bu farklar son yirmi yıldır, hatta Türkiye’de ciddi üniversiteleşme hamlelerinin yaşandığı dönemlerle yapılabilecek daha geniş kapsamlı karşılaştırmalar için de önemli veriler sunuyor. Bu verilerin ilk söylediği şey, yıllardır üniversiteleşme oranı ve hızı konusunda yaşanmakta olan süreçte bir devamlılık olduğudur. Bunu gösteren en basit ve ilk etapta göze çarpan veri, rakamlardaki artışın nüfus artışının çok ilerisinde olması. Nüfus

artış hızı yüzde 2 seviyelerindeyken üniversiteye müracaat ve kabul oranı yüzde 9 seviyelerinde artmıştır. Türkiye’de üniversiteleşme oranı konusunda son yirmi yıl içinde tabiri caizse tam bir yüksek hız ortaya konulmuş olduğu malum. 2002 yılında 76 olan üniversite sayısı 2023 yılı itibariyle 208’e çıkmıştır ama üniversiteleşme, yani toplam nüfusa düşen üniversite öğrencisi sayısı bu orandan çok daha fazla artmış durumda. Çünkü mevcut üniversitelerin sayısının artışıyla birlikte kontenjanlarında da bir o kadar artış sağlanmış.

Eskiden bir Tıp Fakültesi hocasına düşen öğrenci sayısı neredeyse dünyanın en düşük seviyelerindeydi (hatırladığım kadarıyla yüzde 3,5). Bu, en gelişmiş ABD ve Almanya gibi ülkelerinde yüzde 18 ve 21 seviyelerinde. Tek başına bu veri ilk bakışta bizde tıp eğitiminin çok yüksek bir seviyede olduğu izlenimi vermeliydi. Oysa durum tam tersiydi. Öğrenci sayısının düşüklüğü eğitim seviyesinde bir yüksekliğe değil, sadece eskiden tıp eğitiminin daha fazla öğrenci yetiştirme konusunda gereken sorumluluğu üstlenmiyor olması anlamına geliyordu. Oysa ülkenin çok acil daha fazla doktor ve sağlık görevlisi ihtiyacı vardı. Bu durum o zamanki YÖK idaresi ile dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan arasında ciddi bir tartışma konusu bile olmuştu. Yeterince hoca bulunmadığı mazeretine sığınan YÖK idaresine Erdoğan: “sizin işiniz ne? Hocaları ben mi yetiştireceğim?” diye cevap vermişti. Yine de işi onlara bırakmayıp kontenjanları artırma yönünde düzenlemeler yapmış ve kısa sürede aynı Tıp fakültelerinin öğrenci yetiştirme kapasitelerini, yeni bir Tıp Fakültesi açmadan önce bile birkaç katına çıkarmıştı. Bu kadar kısa süre içinde yaşanan bu hızdaki gelişme geçmişte tıp eğitiminin aslında birileri tarafından özellikle bastırılıyor olduğu izlenimini haklı çıkarıyordu. Bu baskılamayı kim yapıyordu ama? Türkiye’nin tıp alanında dışa bağımlı olmasını isteyen “dış mihraklar” diyemeyeceğiz, çünkü ülke bu kadar fakirken Türkiye dışarıya da sağlık müşterisi üretebilmekten uzaktı. Bu baskılamayla gelişmeyen sağlık sektörünün aslında tek kurbanı halk oluyordu ama ikinci kurban da tıp eğitimi almak isteyen öğrenciler oluyordu. Kıran kırana bir sınav maratonunun ardından çok az kişi bu eğitime hak kazanabiliyordu ve eğitim süreci olabildiğince zahmetli, masraflı, aşağılayıcı bir disiplin altında cereyan ederken meslek içinde oluşan hiyerarşiler disiplin içinde hiyerarşik bir saltanat ağını kuruyor ve besliyordu. Muhtemelen kapasitelerin artışına en fazla direnç de bu mesleki iktidarı koruma güdüsünden geliyordu. Bu direncin 28 Şubat döneminde kendine ideolojik bir başka savunma duvarı oluşturduğunu da görüyorduk.

Aynı şey diğer alanlarda da gerçekleşti. Toplamda üniversite eğitimi, bir ülkede sadece iyi bir eğitim almak, meslek sahibi olmak anlamına gelmiyor, aynı zamanda daha güçlü, temsil kabiliyeti yüksek, haklarına muttali ve talepkâr bir vatandaş tipolojisinin oluşmasına da hizmet eder. O yüzden sosyologlar Amerikan demokrasisini besleyen en önemli sürecin üniversiteleşme olduğu üzerinde durmuştur ki, halen 300 milyon nüfuslu ABD’de yüksek öğretim 5000 üniversiteyle bu demokratik atmosferin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Kapasite artırımını ve yeni üniversitelerin açılması yoluyla Türkiye’de üniversite öğrencisi sayısı kısa süre içinde aşırı hızlı sayılabilecek bir artışla neredeyse dünya sıralamasında birinciliğe oturdu. Şu anda YÖK’ün verilerine göre üniversite öğrencisi sayısı 8 milyonu bulmuş durumda. Bu rakam Türkiye nüfusunun neredeyse yüzde 10’unu yaklaşan bir oranı işaret ediyor. Üniversite eğitim hizmetinin sunumu, neresinden bakarsanız bir ülke için bir gelişmişlik göstergesi. Ona tahsis edilen bütçelerin de sürekli artması anlamına geliyor bu rakamsal gelişmeler. Bu hem bir tercih ama tabii ki, bu tercihle Türkiye’nin içine sokulmuş olduğu bir ekonomik ve toplumsal kalkınma rotasının bir gereği. Bu hızda ve bu oranda bir üniversiteleşmenin kuşkusuz Türkiye demokrasisine, siyasal katılımına da çok önemli sonuçları var. Doğrusu bu kadar çok üniversiteleşmenin hem ekonomik ve sosyal boyutları hem de siyasal boyutları hususunda olumluluk veya olumsuzluk noktasında rivayetler muhtelif. Bu rivayetleri irdelemek lazım.

Hızlı Üniversiteleşmenin Sosyolojik Bağlamı

Türkiye’de üniversiteleşme konusunda çok kısa zamanda katedilen mesafeyi “aşırı hız” ile niteledik. Bu hız onu hiç beklenmeyen bir süre içinde bu alanda onu bütün dünya ülkeleri arasında birinci sıraya yerleştirdi. En fazla üniversitesi olan değilse bile nüfusa oranla en fazla üniversite öğrencisi olan bir ülke Türkiye. Dünyada hizmet sektörünün giderek tarım ve sanayi sektörlerine oranla daha merkezi bir hale geldiği bir dünyada Türkiye’nin hızlı ve yerinde bir pozisyon aldığı resmi olarak okunabilir bu durum. Hizmet sektöründe iddialı olmanın anahtarı üniversite öğretiminin çok geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesidir. Yani üniversite tek tip bir eğitimle değil, çeşitlenmiş, farklı üniversite, hizmet ve eğitim talepleriyle belirlenmiş bir multiversite olarak gerçekleşir. Toplum son derece dinamik, dünya hızla değişiyor, gelişiyor ve birbirine daha fazla ekleniyor. Farklı teknolojiler, farklı yaşam tarzları ve toplumsal gelişmeler karşısında üniversite bilginin ve aklın toplam arşivinden ibaret kalmayıp gereken cevapları ve tedbirleri de üreten bir mekanizma olarak refleks ortaya koyuyor. Toplum-

sal değişimlere karşı hiç değişmeyen metafizik bir sabite gibi durmaz. Belki metafizik sabitelere dair belli bir duruşu temin etse de dünyadaki gidişata göre de kendini geliştirecek bir melekeyi canlı tutar.

Bugün Türkiye’de üniversitenin multiversiteye dönüşümünü zorlayan taleplere cevap veren bir yaklaşıma sahip bir yüksek öğretim yönetimi de var, eksikleriyle, başarılarıyla, performansıya. Bu esnada üniversiteler de kendi içinde alabildiğine çeşitlenmiş durumda. Bu üniversiteler arasında “ideal” dediğimiz çıtaya göre de bu çeşitlenmenin oluşması son derece normal. Neticede bu kadar kitleselleşmiş bir üniversiteye intisap eden herkesin beklentisi de aynı değil, sunulan hizmetin veya tedrisatın her birinde aynı olması da. Tabi Türkiye’de öğrenci sayısının nüfusa oranla bu kadar artışı başka açıdan hala genç nüfusunun daha gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla olmasıyla da açıklanabilir. Ama sözkonusu ülkelerin genç nüfusları aynı seviyelerdeyken de üniversite öğrencisi oranı hiçbir zaman bu seviyede olmamıştır. Çünkü hizmet sektörü diğer sektörler arasında henüz o kadar ağırlık kazanmamıştı. Bugün ise daha fazla beyaz yakalı eleman yetiştirme yönünde dünyanın büyük baskısı var. Buna cevap verecek öğrenci yaşında insana ihtiyaç da var. Türkiye hala bu nüfusu sağlayabilecek durumda. Ama bir handikap var, üniversiteleşmenin aynı zamanda sosyolojik dokuya da çok ciddi bir etkisi oluyor. Yaşam tarzı değişiyor, evlilik yaşı çok fazla ilerliyor. Öyle ki, bu süreç ileri aşamalarında genç nüfusu genel nüfusa oranla iyice azaltıyor ve ülkeyi bugün batılı ülkelerin yakalandığı döngüye sokuyor: Bugün Batı’da üniversite sayısı artacağına daha da azalıyor. Bu yüzden artık kapılarına kilit vurulan üniversiteler gerçeği ABD’de de Avrupa’da da gündem oluşturmaya başlamış durumda. Yeterince öğrenci yok çünkü, nüfus yaş ortalaması yükseliyor, okuyabilecek yaştaki genç nüfus azalıyor.

Biraz daha uzak görüşlü üniversiteler yabancı öğrenciyle çarklarını döndürüyorlar. Ama bunun için de bütün bir toplumsal yapının yabancı öğrenciyi kabulleniyor olması, yabancı dostu olması lazım. Türkiye’de yaşanan üniversiteleşme ile paralel olarak yabancı öğrenci sayısında da çok ciddi bir artış meydana gelmiştir. Bu da ayrı bir değerlendirilmeyi hak ediyor. Türkiye üniversitelerini dünya ile entegre etmek açısından veya Türkiye kültürünü, ekonomisini ve siyasetini dünya ile irtibatlandırmak açısından çok ciddi katkıları oluyor bu artışın. Tabi bir üniversitede dersin işlendiği mekân olarak sınıf içinde dünyanın birçok yerinden insanların mevcudiyetinin üniversite ideale yaptıkları katkıyı da unutmayalım. Burada farklı, misafir veya yabancı kavramının sınıf içinde aynı derse verilen tepkide üniversite ideale yaklaştırmakta çok işlevsel bir universal hakikat deneyimi ya-

şattığı açıktır. Türkiye’de halihazırda yabancı öğrenci sayısı 300 bini geçmiş durumda. Bu sayının önce 500 bini bilahare 1 milyonu bulması yönünde hedefler belirlenmiş durumda. YÖK’ün bütün hazırlıkları bu yönde, ancak hazırlık sadece üniversitelerin sıralarını artırmakla sınırlı olmamalı. Ne yazık ki, bu hedeflerle hiç bağdaşmayan bir şekilde ortaya çıkan bir yabancı düşmanlığı sorunumuz var son zamanlarda. Üniversitelerimizde okuyan yabancı öğrenciyi ülke ekonomisine veya ülkeye genel olarak yük olarak gören son derece sığ, aptal, cahil bir yaklaşım yükseliyor. Bu aslında Türkiye’nin büyüme, güçlenme ve dünyada etkili olma hedeflerine karşı tam bir sabotaj. YÖK’ün başka kurumlarla, mesela içişleri bakanlığı, göç idaresi, adalet bakanlığı, insan hakları kuruluşları ve turizm bakanlığı ve iletişim başkanlığı ile koordineli olarak bu hedefe uygun bir toplumsal uyum sorununu çalışması ve şartları geliştirmeyi de düşünmesi gerekiyor. Bin bir çabayla Türkiye’de okumaya ikna ettiğiniz bir yabancı öğrencinin daha ülke girişinde, pasaport kuyruğunda, sokakta, kaldığı yurttta, alışveriş yaptığı markette görevlilerin veya sıra arkadaşlarının ayırımı, kuşkucu, hazımsız bakışlarına maruz kalmaması lazım. Üniversite deneyimi aslında bir ülkenin genel atmosferindeki öğrenci-dostu, farklı-yabancı dostu bir ortamın varlığıyla tamamlanır.

Üniversiteleşme ile ilgili yaşanan süreci “aşırı hız” ile niteledik. Aşırı hız olumlu yanından çok yol açabileceği riskler ve komplikasyonlarıyla daha fazla dikkat çeker her zaman. Türkiye’de aşırı hızda yaşanan ve kısa sürede bütün dünya ülkelerini geride bırakan üniversiteleşmenin de komplikasyonlarının olmaması mümkün değil. Bunları hep birlikte yaşıyoruz zaten. Bu konularda zaman zaman duyduğumuz eleştirilerin hiçbirini haksız bulmuyorum. Yüksek oranlı üniversiteleşme ara elemanın feda edilmesi pahasına olmuş bulunuyor. Üstelik meslekler arasındaki dağılım piyasa taleplerine çok da denk gelmiyor. Bu da yüksek eğitilmiş, başka hiçbir işte çalışamayacak durumda olan bir kitlenin oluşumuna yol açıyor, bu da çok açık. Ancak zamanla dengesini bulacak bir süreç de beri yanda çalışmaya devam ediyor. Tıp alanında yaşanan aşırı hız sayesinde, mesela, bugün Türkiye sağlık hizmetleri alanında dünyada sayılı ülkeler arasına girmiş bulunuyor. Bu büyük bir kazanım. Sanayi, tarım üretimi, mühendislik ve diğer bütün alanlarda Türkiye’nin kaydettiği son zamanlardaki bütün gelişmelerde üniversitenin de önemli bir payının olduğunu unutmamak lazım. Ancak bu hızın yol açtığı toplumsal komplikasyonları da yaşamaya, dolayısıyla üzerinde durmaya devam ediyoruz.

Yere İnen Üniversite ve İdealdeki Üniversite

Türkiye’de 21 yılda yaşanan aşırı hızlı üniversiteleşmenin bir görünümü veya sonucu da her ile en az bir üniversitenin kurulmuş olmasıdır. Birçok ilde üniversite sayısı birden fazla olmuş, birçok üniversite neredeyse salt üniversite şehirleri haline gelmiştir. Başlı başına bu durum son 22 yıl içinde yaşadığımız sosyolojik dönüşümün çok önemli bir boyutunu oluşturuyor. Çünkü üniversitenin kurulması bir şehrin bütün hayatını, hayat tarzını etkiliyor, yeni ve birçok şehirde en önemli istihdam alanlarından birini oluşturuyor.

Sadece üniversite bünyesinde sağlanan akademisyen ve yardımcı hizmet kadrolarından bahsetmiyoruz. Kuşkusuz üniversite kampüslerinin gelişmesi, kademeli olarak sürekli artan öğrenci sayısı, bu öğrenciler arasında şehir dışından gelenlerin oranının da artması, kampüs ve şehir arasındaki ulaşım, iletişim ve etkileşimle birçok alana etkisi olan bir toplumsal dönüşüm de yaşanmaktadır. Denilebilir ki, Cumhuriyet tarihi boyunca, özellikle taşra şehirlerinde yaşanan en kapsamlı modernleşme, toplumsal değişim ve kalkınma aktörlerinden birisi böylece üniversiteler olmuş oluyor. Önceki zamanlarda nüfusu yüz binin altında olan şehirlerin çoğunun ekonomik yükünü büyük ölçüde şehirlerdeki askeri birlikler çekiyordu. O yüzden siyasetçiler üzerinden yansıyan en popüler taleplerden biri şehirde bir askeri birliğin kurulması veya varsa büyütülmesi oluyordu. Bunun bir şehrin ekonomisine “bacasız fabrika” kurma etkisi yapacağı beklenirdi. Oysa üniversiteler bu etkiyi çok daha geniş boyutlarda ve çok daha fazla yerine getiriyor. Tabi sadece şehrine ekonomisine katkısı açısından ele alınamaz konu. Aynı zamanda şehrin kültürel, folklorik, demografik ve kentlilik boyutuna da çok ciddi katkısı oluyor. Normal zamanlarda hiç çalışılmayan, dolayısıyla derinine inilemeyen bir şehrin kültürel veya tarihsel hafızasına şehirlerde kurulan tarih, coğrafya veya edebiyat bölümleriyle sondaj atılmaya başlanıyor. Bugün hemen her şehrin üniversitesinde, tarih, coğrafya, edebiyat bölümlerinde o şehrin tarihi giderek çok daha ince bir yolla kazınmakta, şehrin altında ve üstünde barındırdığı bütün hazineler ortaya çıkarılmakta ve bu da bütün ülkenin toplam öz-bilincine ciddi bir katkı yapmaktadır. Diğer yandan üniversiteler şehrin tarımsal, coğrafi, yer altı veya yer üstü kaynakları hakkındaki çalışmalara da katılarak bölgesel zanaatların, sanayilerin, madenlerin veya kültürel üretimlerin inovasyonlarla gelişimini harekete geçirmektedirler.

İlk etapta bu kadar çok hızlı üniversiteleşmenin yol açabileceği komplikasyonlara fazla dikkat kesildiğinizde olayın sadece olumsuz yanları görülür. Oysa üniversite, kurulduğu şehirde tabii ki ilk gün

itbarıyla değil ama zamanla, demlendikçe bütün bu işlevleri de yerine getirmeye başlıyor. Hızlı kurulumlara ve sayısal artışlara karşı insanlarda bir ürküntü meydana gelmesi son derece doğal bir durumdur elbet. Bu hız karşısında insanların hemen “iyi de nerede kalite!” diye tepki vermeleri sadece doğal, ama tarihsel seyri bir bütün olarak görmekten uzak bir tepki. Üniversitelerin şehrin sosyolojik gelişimine yaptığı katkılardan bahsettik de bu kadar çok üniversiteleşmenin, bizzatı üniversite fikrine ve kalitesine nasıl bir etkisi olduğuna ve olacağına da bakmak lazım elbet. Özellikle bugünlerde, yıllardır hayalini kurarak, bunun için büyük bir özveriyle, aşkla, heyecanla kazanmaya odaklandığı üniversiteyi kazanmış olarak, okuyacağı üniversite tercihini yapmış olan öğrenciler açısından durum nedir? Kuşkusuz bütün toplum açısından hızlı ve her yere ulaşmış üniversite görünümünün en önemli etkisinin üniversiteyi sıradanlaştırması, belki de üniversiteyi yere indirmesi, ayaklarını yere bastırması, hayatla buluşturması (down to earth) olduğunu söyleyebiliriz. Ama ne kadar sıradanlaşmış, ayağımıza kadar gelmiş olsa bile iyi bir üniversite okumak için bu kadar uzun bir maratonu, törensel bir ciddiyetle katetmiş ve kazanmış öğrenciler için üniversite her şeyden önce bir mekânsal değişim beklentisi de oluşturuyor olmalı. Mesela üniversite mekanını, kampüsünü liseden ayrı kılan bir mekânsal düzen olmalı. Veya olmalı mı? Bu soru kritiktir zira bazı sosyolojik çalışmalarda çok sayıda öğrenciyle yapılan mülakatlarda öğrenciler lise ve üniversite mekanları arasında ciddi bir fark görmediklerini söylemişlerdir. Dolayısıyla üniversite mekânı onlara farklı bir mekânda bulduklarına dair bir farkındalığın oluşumunda ciddi rol oynamamaktadır. Bu, üniversite tecrübesi veya düşüncesi açısından bir sorun olarak görülmeli midir?

Üniversiteleşmenin en önemli tezahürü üniversiteye gitmekte zorlanan geniş nüfus kesimleri için üniversiteyi adeta ayağa kadar götürmüş olmasıdır. Her şehirde bir üniversite kurulmuş olması, üniversiteyi kazanan öğrenci için üniversiteyi mekânsal kopma veya yeni bir başlangıç için çok radikal bir gurbeti, eğitim yolculuğunu zorunluluk olmaktan da çıkarmış oluyor. Tam bu noktada yaygın bir üniversite ideali söylemi ile yüzleşmekte fayda vardır. Çokça duyduğumuz bir tezdır aslında. İdeal üniversite eğitiminin, kalite şartlarından birinin büyük şehirlerde olması, okuyacak olanın bir gurbeti, bir kopuşu, bir uzaklaşmayı veya bir tür bilim için seyahati içermesi gerektiği. Bu ideali bir standart olarak sunanlar Anadolu şehirlerinde kurulan üniversitelerin bu şartı yerine getirmekten uzak olduğu üzerinde durarak üniversiteleşmeyi küçümser bir tavır içinde oluyorlar. Oysa üniversite ideali denilen standart dünyanın en gelişmiş ülkelerinde

bile artık aranmıyor. Gelişen dünya üniversiteyi çeşitlendirmiş, farklılaştırmış ve bir multiversite olarak düşünmeye başlamıştır. Dolayısıyla tek tip bir üniversite beklentisi yaşadığımız sosyolojik gelişmelerin gereksinimlerini karşılamaktan da uzaktır. Her üniversiteden bir ODTÜ olmasını bekleyenler ODTÜ'nün de bir Harvard olmadığını hiç akıllarına getirmiyorlar. Gerçekten de Anadolu şehirlerinde kurulan üniversiteler, öğrencilerinin büyük çoğunluğunu kendi şehirlerinden veya çok yakın şehirlerden çekmektedir. Üstelik yüksek oranda üniversiteleşme, üniversite eğitime kabul edilmeyi akranları arasında istisnai bir fark olarak yaşama hissine de belki ket vuruyordur. Neticede her isteyen üniversiteyi bir şekilde okumuş oluyor. Burada sorulması gereken soru tabii ki üniversite eğitiminin bu müstesnalık hissini vermesi gerekip gerekmediğidir. Öyle ya, bu müstesnalık duygusu değil miydi ki insanlarda bir aydınlanmışlık imtiyazı hissi oluşturup toplumun geri kalan kesimleri üzerinde bir despotizm duygusunu sürekli besleyen? Üniversite eğitimi ile demokratik değerlerin gelişimi arasında bazı sosyolojik çalışmaların tespit ettiği ters korelasyon biraz da asgari üniversiteleşmenin aydınlanmış despot üretme istidadından kaynaklanmıyor muydu? Aslında eğitim seviyesi ile demokratik, toleranslı, insancıl değerlerin benimsenmesi arasında karşıt bir ilişkinin olduğunu tespit eden çok sayıda çalışmalar vardır (Aktay, 2007). Şayet bu tespit doğrulanabilirse yüksek üniversiteleşmenin aynı zamanda daha mütevazı, daha eşitlikçi ve demokratik değerlere daha yatkın bir insan tipi yetiştirmeye de daha yatkın olacağı da söylenebilir.

Ancak yine de okumak için mutlaka şehir değiştirmek, uzun ve hasretli bir gurbeti göze almayı gerektiren bir üniversitenin neredeyse evinin yakınlarına kadar gelmesi, üniversitenin o ideal uzaklığını, mesafesini kapatmış olması, üniversitenin kalitesine ket vurmaz mı? Bütün bunlar tartışılabilir kuşkusuz. Neticede canlı bir kurumun hareketli bir toplumdaki sürekli değişen etkilerinden bahsediyoruz.

Bilimsel Üretim Mekanları, Kampüsler, Akademik Gettolar

Uzun yıllar üniversiteleşmeye karşı adeta direnmiş yüksek öğretim politikalarının ardından ileri derecede üniversiteleşmeye doğru benimsenen yeni politikalar ilk etapta Türkiye'de her ile en az bir üniversitenin kurulmasıyla büyük bir hız aldı dedik. Her ile en az bir üniversitenin de zamanla iyice hissedilmeye başlanan etkisi üniversitenin bir şehrin gündelik hayatının rutini haline gelmesi. Gerçi paradoksal olarak rutinletikçe hissedilme oranı da azalmaya başlıyor, alışılıyor, hayatın kaçınılmaz bir boyutu haline geliyor. Üniversiteler özellikle

orta ve daha küçük ölçekli şehirlerimizin hepsinin en önemli kurumları haline geliyor. Şehrin tüketim alışkanlıklarından, kentsel hizmetlere ve mekânsal düzenlemelere kadar her şeyi belirlemeye başlıyor. Bunun bir etkisinin üniversiteyi sıradanlaştırması, belki de üniversiteyi yere indirmesi, ayaklarını yere bastırması, hayatla buluşturması olduğunu söylemiştik. Bunun şehir hayatı için bilimi, bilim adamını, hatta bilimsel eğitim mekanlarını biraz daha sıradanlaştırması, hayatın bir parçası haline getirmesi kaçınılmaz oluyor. Belki eskiden merkez illerin dışında yaşayan insanlar için üniversite algısı uzaklığı oranında ideal olma iddiasına daha fazla hizmet ediyordu. Üniversite sayısının azlığına oranla profesör sayısı da çok azdı ve tabii ki azlığıyla orantılı olarak itibarı daha yüksekti ve bu itibarın tadını çıkarma konusunda, topluma biraz daha yüksekte bakma hususunda eski profesörlerin, öğretim üyelerinin iddiası da daha yüksekti.

Türkiye’de üniversiteyi baştan itibaren topluma bir vesayet kurumu olarak kullanan siyasetin, öğretim üleriyle, öğrencileriyle kurumun tamamını bir imtiyazlılığı hissettirecek bir mekân olarak tasarlamış olduğuna dair işaretler çoktur. Üniversiteleşmeye karşı sergilenen direnç sadece ülkenin ekonomik durumunun yetersizliğiyle izah edilemez. Topyekûn bir kalkınma vizyonu olanların bu yöndeki bir girişimlerinde üniversiteleşmeyi de vazgeçilmez bir alan olarak düşünmeleri kaçınılmazdı. Ama topyekûn bir kalkınma vizyonu veya iradesinin hiç oluşmamış olduğu anlaşılıyor. Elde var olan küçük kurumlar iktidarı elinde tutanların kontrol edebilecekleri bir alan olarak yeterli görülmüş olmalı. Küçük olsun bizim olsun hesabı. Bu küçüklük ise ulaşılması, erişilmesi zor güvenlik duvarları sayesinde hiç de orantılı olmayan bir büyüklük iddiasıyla birlikte sürdürülmüştür. Büyük devasa üniversite binaları, itibarları ülke içinde son derece yüksek ama uluslararası, evrensel, universal bilgi çevrelerinde esamisi okunmayan profesörleriyle üniversitelerimiz. Bu çelişkili durum üniversitenin mekânsal düzenlemesiyle de bilinçlere adeta nakşedildi. Kampüs bütün dünyada üniversite eğitim alanlarının, her şeyin dersliklerde sürdürülen öğrenim faaliyetlerini merkeze aldığı bir mekânsal düzenleme. Üniversite yönetimi, kantinler, yurtlar, çevre düzenlemesinin hepsinin merkezinde aslında nihayetinde öğretim faaliyetinin yürüdüğü derslik vardır. Ancak kampüsün, yani dersliği barındıran bu büyük kabuğun, aynı zamanda hayatın, kentin, toplumun neresinde olduğu sorusu Türkiye’deki üniversite fikri ile genel üniversite fikri arasında çok önemli farkların görülebilmesini sağlar. Toplumun önüne ileri fikirler koyabilmek veya ufuk açıcı, yol açıcı bilgi üretebilmek için toplumdan bu kadar uzak olmak mı gerekiyordu? Nizamiye kapılarından, kimlik kontrolleriyle

girilen kampüslerde, öğrenci veya öğretim üyesi olmayanın giremediği dersliklerde, kütüphanelerinde, hatta yemekhanelerinde bilgi ve hayat arasında oluşan bu izolasyon nasıl bir bilgi üretimine, nasıl bir fikir bileşimine yol açar? Üniversite kampüslerinin şehrin genel yapısı içerisindeki konumu göz önünde bulundurulduğunda bilim dünyası ile hayatın olağan akışı arasında bir kopukluğun var olması sanki özellikle istenmiş gibi. Üniversitelerin mimarisi ve bilhassa Kampus-yerleşke tasarımları kendi başına bir şehir havasında. Şehrin bir hayli uzağında, şehrin tamamından ayrı, “kendine-yeterlik” iddiasında ve bir hayli izole bir yapılanmaya dayanıyor. Hele bir de bilim adamı kampus alanı içerisindeki lojmanlarda oturuyorsa, içinde bulunduğu şehirle doğru dürüst bir temas kurmadan haftalarca yaşayabilir.

Bu yapılanma tarzı bilim yuvalarını hayatın diğer alanlarından bir anda koparıyor. Bir üniversitenin içine girmek için, sizi şehrin geri kalan kısmından koparan birkaç prosedür izliyorsunuz. Her şeyden önce uzun bir mesafeyi göze almalısınız. Akabinde üniversite kampüsünün kapısında konuşlanmış olan güvenlik güçlerine kampus alanında ne işiniz olduğunu anlatmak zorundasınız. Bu ikili süreç bilim alanına girerken hayatın normal alanını geride bırakmanız gerektiği hissi verir. Batıda üniversite yerleşkelerinin bu tarzı üzerine bir hayli tartışma yürütülür. Halkla, şehirle ve hayatın diğer alanlarıyla bu kadar izole bir yerleşke düzeninin üretilen bilime de bir yansımalarının olacağına, bilimi hayattan koparabileceğine dair kaygılar sıkça dillendirilir. Yine de şu âna kadar gezdiğim birçok ülkenin hiçbir üniversitesinde bizdeki gibi üniversite girişlerinde kimlik soran veya üniversitenin içinde ne işiniz olduğunu sorgulayan, bir izahatta bulunmadığınız taktirde sizi kapıdan çeviren bir tür “nizamiye kapısı” bulunmaz. Dünyanın en kaliteli üniversitelerinin önemli bir kısmı zaten şehrin bir parçası. Bir sokaktan diğerine geçerken üniversite alanının içine girmiş olduğunuzu fark etmezsiniz bile. Üniversitelerin değişik birimlerinden, bilhassa kütüphanelerinden faydalanmak için üniversite mensubu olmanız gerekmiyor. Belki dışarıya ödünç kitap çıkarmak için öğrenci veya üniversite mensubu olmanız gerekebilir, ama giriş çıkışlara ve orada faydalanmaya hiç kimse karışmaz.

İstedığınız hocanın dersini takip etmek isteyebilirsiniz. Bunun için üniversite yönetiminden değil, sadece o dersin hocasından izin almanız gerekebilir. Bu durum üniversitelere giriş-çıkışları halk açısından o kadar kolay kılıyor ki, üniversite-halk ilişkisini tesis etmek diye bir sorundan bahsetmek bile abestir. Üniversiteler zaten halka aittir. Mümkün olan herkesin faydalanması üniversitenin canına minnet. Ne kadar çok kişi gelip faydalanabilirse, üniversitenin üniversite olma niteliği o

kadar gerçek olur. Üniversiteden bilgi alınca üniversitenin toplam bilgisi azalmaz. Aksine daha da artar. Üniversiteden faydalanmak isteyen ne dine ne kimliğine hiçbir şekilde bakılmaz. Üniversitenin misyonunun tam kapasite çalıştığı bir göstergesi, üniversiteden faydalananların kimliklerindeki çoğulluk ve zenginliktir. Üniversite dışlama değil içme ilkesine göre çalışır. Bizde ise en kaliteli üniversitelerden ODTÜ’nün bile kütüphanesinden faydalanmaya niyetlenmez, kapıda önce görevliyi bir şekilde ikna etmek zorunda kalırsınız. İkna edebilirsiniz kimliğiniz alınır, çıkışta da binmiş olduğunuz minibüsten inip sonradan gelen başka bir minibüse binmek zorunda kalırsınız. Bu kadar zahmet o kadar normal bir şey olarak kanıksanmıştır ki, kimse bunu sorgulamıyor bile. ODTÜ mezunuysanız bile aynı işleme tabi oluyorsunuz. Birçok üniversitede kimliğini yanına almayı unutmış öğrencilerin üniversiteye giremedikleriyle ilgili bir sürü hikâye dinleyebilirsiniz.

Hülâsa, üniversite yerleşkelerinin şehrin geri kalanına kendini zorunlu olarak kapatan bir tür öğrenci ve akademisyen gettosuna dönüşmüş olan bu yapılanmasının üzerinde durmak lazım. Her ile bir üniversitenin kurulmasıyla sağlanan üniversitenin dünyaya indirilmesi misyonuna karşılık, kampüslerin mekânsal düzenlemesi bilimsel-felsefi düşünceye, bilimsel üretime nasıl bir boyut katıyor? Üniversite fikrinin geliştirilmesi adına sorulmaya değer bir soru değil mi?

Nostalji Üniversitesi veya Eski Üniversite Nostaljileri

Üniversite üzerine ne zaman söz açılrsa, her kafadan üniversitenin yolundan çıkmış olduğuna dair belli belirsiz sızlanmalar başlar. Üniversite adına yaşanmakta olan sayısal gelişmelerin üniversite ideali adına pek de hayırlı sayılabilecek bir gelişme olmadığına dair ortaya çıkan toplam itiraz belli ki bir “ideal üniversite” fikrinin herkeste mevcut olduğunu gösteriyor. Aslında bu ideal üniversitenin ne olduğuna dair beklentiler biraz irdelendiğinde ortaya alışıldık bir nostaljiden veya üniversite kurumuna yüklenen idealize edilmiş bir misyondan başka bir şey çıkmıyor. Açılan bunca üniversitenin, sayısı bunca artan üniversite hocası ve öğrencinin üniversite ideali adına ortaya kayda değer bir performans koyamadığına dair eleştiriler belli ki bu sayısal gelişmelerle üniversite için referans aldıkları bir otantik durumdan bir sapma da varsayıyorlar. Hangi durumdan bir sapma? diye soralım isterseniz.

Üniversitelerin sayısının özellikle az tutulmaya çalışıldığı, bunun üzerinden toplum üzerinde bir elitist kibrin-vesayetinin sürdürülmeye çalışıldığı dönemlerde bilim adına bugüne nazaran daha büyük per-

formanslar mı ortaya konulmuştur? Akademik camialara bilimsel kapasiteler yerine tamamen siyasi-ideolojik bağlantılar sayesinde ve tamamen yaşama düzeniyle intisap edilebilen bir üniversitenin bugünkünden ileri veya daha sahil tarafı neydi? Başörtüsünün veya meslek lisesi mezunluğunun bırakınız bir akademisyen olmak için bir öğrenci olabilmek için bile bir engel olarak görüldüğü ve uzun süre bütün akademinin sadece bununla meşgul edilebildiği bir üniversite ortamında ne tür bir bilimsel keşif ne tür bir bilimsel üretim hatırlanabiliyor? Öğrenci olarak bile girebilmenin önüne konulan katsayı engelinin tek gayesinin ya ideolojik (irtica) veya sınıfsal (meslek liseleri) bariyer işlevi oynadığı üniversitelerde ne tür bir bilimsel faaliyet, buluş veya üretim hatırlanabiliyor da özleniyor? Biraz daha açık olmak gerekirse, üniversite alanında bugün yaşanmakta olan sayısal çokluğun yol açabildiği bazı sorunlar yok değildir. Ama bu sorunları sanki çok daha iyi bir üniversite seviyesinden bir sapma, bir gerileme olarak alabileceğimiz, geçmişte kurulu hiçbir referansımız yoktur.

Üniversite baştan beri Türkiye’de bir ideolojik aygıt olarak düşünülmüştür. 1933 yılında kapatılan Darülfünun’un yerine açılan İstanbul Üniversitesi’ne de DTCF’sine de olabilecek en kaba ideolojik misyon yüklendi, bilimsel bir misyon değil. 1933 yılındaki meşhur Üniversite Reformunun arefesinde, üniversitelerin halini tasvir eden dönemin Maarif Vekili Reşit Galip’in ifadeleri aslında üniversitenin Türkiye’deki kuruluş misyonunu en net bir biçimde yansıtır:

“İstanbul Dârülfünûnu Türkiye münevverliğinin beklediği salâha ve terakkiye eremedi. Memlekette siyasî, ictimâî büyük inkılaplar oldu. Darülfünûn, bunlara karşı bîtaraf bir müşâhit kaldı. İktisadî sahada esaslı hareketler oldu. Dârülfünûn bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler oldu. Dârülfünûn yalnız yeni kanunları tedrîsat programına almakla iktifa etti. Harf inkılabı oldu, özdil hareketi başladı. Dârülfünûn hiç tınmadı...” (Hirsh, 1950: 310-319).

Reşit Galip’in konuşması, İstanbul Darülfünun’unun üniversite rolünü gereğinden fazla ciddiye almasını ağır bir dille şikâyet eden ibretlik bir metindir. Üniversite hocaları memleketin ihtiyaç duyduğu güneş dil teorisi, yeni bir tarih tezi gibi büyük ideolojik atılımlara sadece “bîtaraf bir müşâhit gibi” kalmakla yetinmişlerdir, oysa onlardan beklenen bu ideolojik söylemlere heyecanla destek vermeleriydi. Üniversiteler demokrasiyi geliştirecek, içinde demokratik bir havanın teneffüs edilebileceği, serbest düşünce ve tartışma ortamının yürü-

tüleceği yerler olarak değil, siyasetin yapacağı işlere bilimsel ve söy-
lemsel destek vermek, gerekirse bu işlerin propagandasını üstlenmek
olacaktı. Bunu yapamayan Darülfünun lağvedilmiş, yerine bunu ya-
pabilecek üniversiteler kurulmuştu. Ancak o üniversiteler de hemen
kurulamamıştır. 1950 yılına kadar Türkiye’de İstanbul Üniversitesi’ne
dönüştürülen Darülfünun’a ilaveten sadece iki üniversite kurulmuş-
tur. Üniversitenin azlığı orada ideal üniversite olmanın bütün şart-
larının yerine getirilmesinin zorluğundan dolayı olduğu sanılmasın.
Belki maddi imkanların henüz yeterli olmayışı, ama daha önemlisi elit
olarak yetişecek öğrencileri yetiştirecek hoca sayısının yetersizliği bir
başka sebep olmuştur. Üniversitelere Türkiye’de 1933 yılından itibaren
devletin ideolojik aygıtı olma misyonu yüklendi ve bu misyonu za-
ten 1950 yılına kadar sadece üç olan sayısıyla en kaba biçimde oynadı.
Azıcık bir bilim yapma denemesinin DTCF’inde 1948 yılında nasıl bir
müdahaleyle ve tasfiyeyle sonuçlandığı malumdur. Sonrasında 1961,
1980 ve 28 Şubat dönemlerindeki ideolojik havalara. Üniversite dekan-
larının başörtülü avına çıktıkları, başörtülü öğrencilere ikna odaları
kurdukları olaylar hep bu “eski üniversite” pratikleri. Bugün üniver-
siteleşme hızı ve çoğalması dolayısıyla sıkça duyduğumuz üniversite
idealinden sapmanın Türkiye’nin üniversite tarihinde gösterebileceği
bir gerçek referans yok. Gerçek örnekler gidildiğinde üniversitenin
aslında sürekli bir gelişim halinde olduğu gösterilebilir ancak. Dahası
bu eleştirilerin referansı gerçek örnekler değil ancak içi boş nostaljik
duygular olabilir. Bugün üniversiteler hem öğretim kapasiteleri açı-
sından hem bilimsel araştırma, yayın ve üretim kapasiteleri açısından,
hangi karşılaştırmaya başvurulursa başvurulsun çok büyük bir geliş-
mişlik farkı ortaya koymaktadırlar. Hep anlatılan ve yitip gittiğinden
bahsedilen üniversite özerkliğinin otoritenin zaman zaman tattırdığı
bir yanılsama olduğunu Hasan Ünal Nalbantoğlu yıllar önce oldukça
veciz bir biçimde ifade ederken idealize üniversite izinde aradığı aka-
demik bilginin trajik kaderini de bir soruyla işaret etmişti:

... acaba devlet karşısında değişen derecelerde özerk olduğu varsayı-
lan -ki bu özerklik hiç de mücadeleyle alınmış bir şey olmayıp, aslında
hemen geri alınabilen bir bahşetmedir üniversiter kurumlarda üretilen
“Bilgi’ye ne olacaktır? Hemen belirtelim ki, bilgi üretimi hiçbir zaman
biçimsel akademik vb. yapıların tekelinde kalmamıştır, dahası, insanlı-
ğın birikimine büyük katkıları olduğu bilinen düşün ürünlerinin çoğu
bu tür ortamlar dışında gerçekleşmişlerdir” (Nalbantoğlu, 2000: 33).

Bu arada bizdekinden biraz farklı olsa da Avrupa ve Amerika'daki üniversitelerle ilgili olarak da her zaman bu tür nostaljik duygular eleştirileri belirleyici olagelmıştır. Burada üniversitenin baştan itibaren sadece hakikati aramaya adanmış hoca ve öğrencinin bilgi üretiminin mecrası olmasıyla devletin, hayatın veya piyasanın şartlarına cevap vermeye çalışan modelleri arasındaki gerilim belirleyici olmuştur. Konu taa, Aydınlanmanın meşhur filozofu Bacon'un bilgiyi güç olarak gören, dolayısıyla doğaya karşı insanı güçlendiren bir silah olarak gören yaklaşımına karşı bu araçsallıktan uzak, hakikati arayan filozof arasındaki karşıtlığa kadar gider. İkinci tür üniversiteyi düşünen ve bu felsefesiyle Dublin üniversitesinin kurulumunda yer almış olan Kardinal Newman için "bilgi, kendi kendisinin amacı olabilecek yeterliliğe sahiptir. İnsan zihnini oluşumu öyledir ki, her tür bilgi, eğer sahiden bilgiyse, kendi kendisinin ödülüdür."

Bu yaklaşım aslında üniversitenin toplumsal veya piyasaya dönük faydacı organizasyonlarını ve kitleselleşmesini de hoş görmeyecek bir yaklaşımdı. Newman'a göre:

"bir üniversite eğitimi, toplumun entelektüel niteliğini yükseltmeyi, kamusal aklı geliştirmeyi, ulusal zevki saflaştırmayı, popüler coşkuyu hakiki ilkeler ve popüler ihtiraslara sabit amaçlar sağlamayı, çağın fikirlerine genişlik ve temsin katmayı, siyasi güçlerin işleyişini kolaylaştırmayı ve özel hayat ilişkilerine incelik kazandırmayı hedefler" (Cerr, 2016: 25-26).

Newman'ın bu yazdıkları 19. Yüzyılın Alman üniversitelerinin yüksek bir ahlak felsefesine vurgu yapan üniversitelerinin misyonunu tanımlıyordu. Ancak bu üniversite anlayışının yerine kısa süre içinde araştırmayı, hayatı kolaylaştırıcı, toplumu geliştirici, sanayi toplumunun ihtiyaçlarını karşılama taleplerine cevap verme baskısı altında olan üniversiteler geçti. Doğanın içerdiği hakikatleri keşfetmek yerine ona zorla (işkenceyle, Bacon) istediğimizi söyleyip, yeni şeyler üretmek gerekiyordu. İlme, bütüncül bir felsefeyle talip olan bilim adamının yerine belli bir alanda uzman olanlar geçti. Newman'ın evrensel geniş ufuklu insanı bu üniversite pratiği içinde aslında çoktan yok olmuş bulunuyordu. Yerine bütün pragmatikliğiyle, piyasanın ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışan uzmanları yetiştiren Amerikan Üniversitesi daha baskın bir model olarak gelişti. Amerikan üniversitesi bütün dünyada yirminci yüzyılın neredeyse tamamında en baskın üniversite modeli olarak da revaçtadır üstelik. Ama bu üniversitenin

hakikat arayışıyla, çoğumuzun “ideal üniversite” diye hayal ettiğimiz şeyle aslında alakası yoktur. Hatta bu üniversite üzerinde de her zaman “üniversite idealinden sapma” töhmeti olagelmıştır. Oysa üniversite kurulduğu ilk günden itibaren bu gerilimi hep yaşamıştır. Daha Sokrates’in serbest düşünme ortamlarına veya Platon’un akademisine karşı belki de bugünkü piyasa üniversitelerini temsil eden sofistlerin eğitim pratikleri kurumsallaşmaya başlamıştı bile.

Bugün Üniuersiteler ilk kurulduğu felsefeyle kalmamış olduğu gibi tarih boyunca sürekli bir değişim kaydetmektedir, çünkü içinde yer aldıkları dünya değişmektedir. Avrupa ve Amerika’nın en köklü üniversiteleri, Harvard, Cambridge, Oxford, Berlin, Dublin üniversiteleri de dünyadaki gelişmelere paralel veya tepki olarak değişmektedir. Almanya’da üniversite ideali baştan itibaren ortaya koyduğu fark dolayısıyla toplumda yüksek üniversiteleşmeye ABD veya İngiltere kadar prim vermemiştir ama şimdi de yaşlanan bir nüfusun baskısı altında daha da azalmaktadır. Kısaca, dünya değiştikçe değişen üniversite hep bir “eski üniversiteler” nostaljisini de üretiyor. Bu konuda Türkiye ve dünya arasındaki farksa bambaşka bir konu olarak çıkıyor karşımıza.

Üniversite ve Taşra

Taşra kavramı, özellikle Anadolu’da kurulan üniversitelerine atfedilen bir özellik. Evrensellik iddiasındaki üniversitenin taşraya kadar gitmesi, taşrayı mı evrenselleştiriyor, evrenseli mi taşralılaştırıyor? Her durumda üniversite idealinin gerçekleşmesiyle ilgili mekanla ilişkili bir gerilimin tam ortasındayız. Taşrada üniversite, o üniversite içindeki derslik bütün bir üniversite ağına bağlanıp evrenselleşmenin bir mekanı olabilir mi?

Türkiye’de her ile bir üniversite kurulması kararının 2007 yılında uygulanmasıyla birlikte üniversitesi olmayan ilimiz kalmamış oluyordu. Ancak bu kuruluş kararının ertesi gününde bütün illerde üniversitenin hemen bütün icaplarıyla birlikte devreye girmesi beklenemezdi. Biraz işin tabiatına vakıf olanların anlayacağı şey, bunun nihayetinde bir yola çıkış olduğu ve kurulan üniversitelerin belli bir kaliteye, donanımına, altyapı ve üstyapıya kavuşmasının da asgari bir zamana ihtiyacı olduğuydu. Buna mukabil ilk duyulan tepkiler “tabela asmakla üniversite kurulmaz” sesleri oldu. Aslında Türkiye’de “taşra üniversiteleri” deyimi Darülfünun’dan sonra kurulan tüm üniversitelerle birlikte hep duyulan bir söz olmuştur. Bugün dünya üniversiteleri arasında ilk 400’e giren ODTÜ’müz bile 1957’de kurulduğu ilk zamanlarda ortaokul binasını andıran küçük bir binada eğitim veriyordu ve “baraka”

ve “gecekondu üniversitesi” diye dalga geçilmekten kurtulamamıştır. Sonradan İzmir, Erzurum ve Trabzon’da kurulan üniversiteler için de aynı eleştiriler yapılmıştır: “Taşrada üniversite mi olur?” Bunu söyleyenler Amerika’nın hemen her köşesine yayılmış 5000 üniversitesinin hepsinin merkez üniversite olduğunu mu sanıyorlar acaba?

2003 yılında *Toplum ve Bilim Dergisi*’nde yazdığım “Üniversiteden Multiversiteye Taşra Merkez Diyalektiği” başlıklı yazımda üniversite kavramının kendisinin taşra kavramını dışladığından bahsetmiştim veya tersi. Taşralılık üniversite idealinin gerçekleşmesinin önündeki en önemli engeli oluşturabilir her zaman. Çünkü üniversite evrenselleşmenin, sınırları aşmanın, farklı olanla karşılaşmanın, düşüncede ve bilimde dünyanın biriken havuzuna açılmanın adıdır. Taşra ise insanı bu evrensele açılmaktan alıkoyan bir kavram. O yüzden üniversite girişimi sadece üniversiteden ibaret kalmaz, bir yandan da ülkenin kültürünü, görgüsünü, örfünü dünyaya açma, bir bakıma taşrayı bertaraf etme girişimi olarak da işler. Bunu yaparken uzun süre taşra ile taşralılık ile cedelleşmek zorunda kalabilir de tabi. Türkiye’de her ile bir üniversite kurulmasıyla birlikte hedeflenen şey sadece üniversiteleşme olmamıştır elbet. Üniversite zaten hiçbir zaman sadece üniversiteden ibaret olmamıştır. Üniversitenin bütün müstemilatıyla, oluşturduğu ekosistemle, yol açtığı ekonomik hareketlilikle, nüfus mobilizasyonu, ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemli bir aktörü olarak işlev görmesi de hedeflenmiştir. Nitekim üniversite bütün illerde bu rolünü kuruluğu günden beri fazlasıyla yerine getirmektedir. Bu esnada üniversite idealine ne kadar yaklaştığı hep sorgulanmıştır, sorgulanması da aslında kötü değildir. Kim hangi amaçla sorgularsa sorgulasın, üniversite idealinin bir hedef olarak konulması üniversitenin kendini geliştirebilmesi için her zaman aynalardan birini oluşturur. Doğrusu taşra üniversiteleriyle sınırlı olmaksızın, üniversite idealine yönelik bütün eleştirilerin ufkunda bir üniversite ideali vardır ve bütün ideallerde olduğu gibi bu idealin de gerçek dünyaya bir yabancılığı vardır. Üniversite her yerde ve her zaman bilimsel gelişmeyi sağlayan araştırmaların özgürce ve en kaliteli biçimde yapıldığı bir ortam olarak görülüyor ve her yerde bu ideale uygun olarak aynı şekilde işleyeceği varsayılıyor.

Oysa bir ideal olarak üniversite pratikte bu teklifi, bu aynılığı ortaya koymaktan tabiatı itibariyle çok uzak olmak ve çeşitlenmek, bir bakıma multiversite olarak gerçekleşmek durumundadır. Çünkü üniversitenin tek amacı araştırma yapmak değil, bilakis mevcut bilgi birikimini aktarmak, öğretim ve meslek elemanı yetiştirmek gibi bir misyonu da var ki, eğitim ile bilimsel araştırma yapmak arasında her

zaman kaçınılmaz bir mesafe olur. Bu mesafeyi özellikle öğrenci yetiştirmek durumunda olan öğretim üyesinin üzerindeki ders yükünde görmek mümkün. Meslekle ilgili temel bilgilerin verildiği düzeyde, zaten kurumsallaşmış veya rutinleşmiş bilginin ötesine geçip buluşlar yapmak, bilim üretmek, takdir edersiniz ki pek mümkün değildir. Üniversite kurumunun en büyük faaliyetinin bu meslek elemanlarını (doktor, hemşire, avukat, mühendis, ilahiyatçı, öğretmen vs.) yetiştirmeye hasredildiğini unutmamak gerekiyor. Üniversite üzerinde işletilmeye çalışılan idealist kriterleri bu üniversite faaliyetlerinin ufkunda gerçekleştirmek elbette mümkün değildir. Araştırma üniversitesi ile eğitim üniversitesi olma arasındaki bu doğal gerilim her zaman üniversite ideali üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. ABD’de piyasa şartlarına ayak uydurmak durumunda kalan, gelirlerini öğrenci gelirlerine dayandıran, hocaları öğrencilerin değerlendirdiği üniversiteler içinde bilimsel araştırma ve geliştirmenin atmosferi de ciddi anlamda kısıtlanmaktadır.

Türkiye’de ise yaklaşık 16 yıl önce açılmaya başlayan yeni taşra üniversiteleri yıllar geçtikçe kendi şehirleriyle de bütünleşerek ama şehirlerini de dönüştürerek epey yol almış durumdadır. Onların üniversite olmadıklarını ispatlamaya çalışmak için her birinin bir ODTÜ, bir Hacettepe olmadıklarını göstermeye çalışmanın hiçbir alemi yok. Ona bakılırsa ODTÜ de bir Harvard bir MIT değildir. Ama bu üniversitelerin varlığı belki merkezdeki üniversiteler için de bir itici güç oluşturmakta, belki yurt çapında oluşan üniversite ekosistemini bir hayli güçlendirmekte ve beslemektedirler. Ayrıca bu üniversitelerin büyük kısmı kendi şehirlerinin gelişme potansiyelleriyle uyumlu çalışmalarını tam da kendilerinden beklenen çok önemli çalışmalara imza atıyorlar.

Üniversite ile İlgili İdealler, Söylentiler ve Gerçekler

Times Higher Education (THE), 2023 yılı “Dünya Üniversite Sıralaması” raporuna göre Türkiye Üniversiteleri yıllardır sürdürdükleri tırmanış trendinde önemli bir çitayı daha geçmiş bulunuyorlar. Türkiye içinde üniversitelerin kalitesi hakkında birbirimize anlattığımızdan farklı bir tablo ile karşı karşıyayız yani. Bu tabloda Türkiye’den ilk 500’e 3, ilk 1000’e 11 ve sonraki sıralamalarda 75 üniversite girmiş. Bundan da daha önemlisi Türkiye’nin artık toplam dünya sıralamasında en iyi temsil edilen ülkelerden biri olarak görülmesi. Geçtiğimiz yıl 61 olan bu sayı 75’e çıkmış. Yine bu durumda Türkiye’den sıralamaya giren üniversite sayısı 2018’e göre üç kattan fazla artmış, yani yıllara göre düzenli bir yükseliş trendi var. Bu 75’in içinde 2007’den sonra

kurulmuş olan epey Anadolu Üniversitesi de var. Mesela bu yıl Bartın Üniversitesi ilk 1200'ün içinde yer almış, geçtiğimiz yıl ilk 1000'de yer almış olan Fırat Üniversitesi bu yıl biraz gerilemeyle de olsa yine 1001-1200 bandında yeniden yer almış. Böylece farklı kriterlere göre değerlendirmelerin yapıldığı bu sıralamalarda Türkiye üniversiteleri toplam sıralamada ABD, Hindistan ve Çin gibi devlerin ardından en iyi temsil edilen yedinci ülke olarak önemli bir aşama kaydetmiş durumda.

Bu rapor yayınlandığında Türkiye'de üniversitelerle ilgili olumlu haberler veya değerlendirmeler duymaya aşına olmayan, belki baştan beri ifade etmeye çalıştığımız zihinlerdeki "ideal" ile bir türlü bağdaştırmayan çevrelerce hafife alındı. Bu sıralama kuruluşlarının ciddiyeti veya piyasaya göre konum alan kuruluşlar olduğundan dem vuruldu. Oysa yıllardır Türkiye'de üniversitenin bittiğinden dem vuran, ilk 500'e, ilk 1000'e Türk üniversitelerinin neden girmediğini soranlar da kendileri. Üniversitelerin girmediğini söyledikleri sıralamalar daha önce de bu kuruluşların sıralamasıydı. Neticede bunlar ekonomik değerlendirme kuruluşları gibi üniversiteleri değerlendirme kuruluşları. Aslında bize göre de fazla abartılmaması gereken sıralamalar ama yine de bu tür kuruluşların bir değerlendirme aynası olarak işaret ettiği rakamsal bir gerçeklik oluyor. Nitekim THE'nin (Times Higher Education) üniversiteleri sıralarken baktığı somut, rakamsal göstergeler var. Buna göre kuruluş araştırma ağırlıklı üniversiteleri, 5 alanda yer alan 18 performans göstergesi üzerinden değerlendiriyor:1- Öğretme (öğrenme ortamı), 2- Araştırma ortamı (hacim, gelir ve itibar), 3- Araştırma kalitesi (alıntı etkisi, araştırma gücü, araştırma mükemmelliği ve araştırma etkisi), 4- Uluslararası görünüm (personel, öğrenciler ve araştırma), 5- Sanayi (gelir ve patentler). Gerçekliğine şahit olduğumuz üniversite gözümüzü dolduramayabiliyor ama rakamsal gerçekliği bu kriterlere göre değerlendirildiğinde karşımıza böylesine hiç de azımsanamayacak olumlulukta bir tablo çıkıyor. Tabi bu tablonun ortaya çıkmasının son 20 yıldır üniversite alanında atılmış olan adımların sonucu olduğunu söylemekten niye çekinelim? Türkiye'de 20 yıl öncesine kadar üniversitelerin devletin salt ideolojik aygıtları olmaktan öte bir rol oynamadığı, oynamasına izin bile verilmediği, buna mukabil bugün üniversitenin gerçek anlamda üniversite olarak, kendi idealini aramaya çalıştığının bir resmidir bu.

Bu tabloyu Türkiye'de üniversite alanında 20 yıl içinde yaşanmış bir devrim olarak görmemizi gerektirecek her şey var aslında. Üniversite-şehir, üniversite-sanayi buluşması, taşra-merkez karşıtlığının giderilmesi, üniversitenin bütün toplumsal ve ekonomik işlevleri, evrenselleşme vs. Tabi her bir tecrübeye hala taşra izlenimleri yakalayıp

bu gelişmeyi değersizleştirmeniz, yapılanları bir iki ağız hamlesiyle hiçleştirmeniz de mümkün. Tuğba Tekerek’in *Taşra Üniversiteleri: AK Parti’nin Arka Kampüsü* başlıklı kitabı bütün bu kapsamlı sosyolojik gelişmeyi sadece AK Parti ile ilişkisine indirgemiş ve gelişmeleri görmek yerine sadece eksikleri görmüş. Arka kapak yazısı artık dünya ölçeğinde göz ardı edilemeyen devasa bir üniversiteleşme olgusunu, tecrübesini şu cümlelerle basite indiriyor: “Siyasi iktidarın uzantısı olarak faaliyet gösteren, akademisyen alımlarının da konferansların da kulüp kuruluşlarının da siyasi iktidarın talimatları doğrultusunda yapıldığı [...] Taşra üniversitelerinin artık binlerce lisansüstü öğrencisi de yetiştirdiği, lisanstan sonra lisansüstü eğitimin de değersizleştirildiği, taşradaki ‘siyasi iktidarın uzantısı üniversite’ modeli...” (Tekerek, 2023: Arka kapak yazısı).

Kitap boyunca bu ifadelerini desteklemek üzere “taşra” diye yaf-taladığı 2007 sonrası açılmış üniversiteleri gezip bolca veri toplamış. Toplayabilir de ama topladığı verilerin üniversiteler hakkındaki hikâyeyi kapatması bir olgunun çok farklı boyutlarını görmesini engellediği gibi okuyucusunu da başka hiçbir şey görmemeye ayartmış oluyor. Özellikle Doğu ve Güneydoğu üniversitelerinde görüştüğü öğrencilerin neredeyse tamamı HDP gençliği ve onların bütün ezberleri dramatik özgürlük hikayeleriyle boca edilmiş durumda. AK Parti’ye yakın öğrenci topluluklarının varlığı, buna karşılık HDP’lilerin kolay örgütlenemediği, kendi görüşlerine uygun bir faaliyet alanı bulamadıkları vs. Aslında aynı değerlendirmeyi, ODTÜ, Ankara, Hacettepe, Boğaziçi üniversiteleri için yapmayı denediğimizde sonuçların çok daha vahim olabileceğini söylemeye sanırım gerek yok. İsterseniz denenmiş gerçek gözlemlere dayalı tespitlerimizi hemen ve kısaca aktaralım. Birincisi, oradaki anti-AK Parti, anti-Erdoğan ideolojinin taşra dediği üniversitelerdeki her türlü AK Parti yanlısı faaliyetten çok daha radikal ve çok daha taşralı örneklerini bulabilir.

İkinci bir tespit, AK Parti’nin arka kampüsü olarak görülen üniversitelerin gerek öğretim üyeleri gerek öğrencileri arasında bir anket düzenlensin. Yok düzenlenmesin, anketten daha gerçek veriler var: seçim sandık sonuçları. Bu sandıklarda bütün partiler arasında tam bir çeşitliliği rahatlıkla bulabilir. Hatta birçoğunda AK Parti ortalama oylarının çok daha azını bu kampüs sandıklarında görürsünüz. Doğrusu aynı uygulamayı merkez üniversite denilen, “solun kurtarılmış kampüslerinde” uyguladığımızda da bu tespitin doğruluğunu pekiştirecek bulgular elde etmek mümkün. Buralarda AK Parti’ye ya hiç veya çok az oy çıktığı rahatlıkla görülebilir. Bunun açık göstergesi, AK Parti döneminde yeni açılmış üniversitelerin sol-Kemalizmin hala hâkim olduğu

üniversitelerde uygulanan dışlayıcılığın çok gerisinde kalmış olduğunu. Kimin arka kampüsünden bahsediyoruz? AK Parti'nin kendine arka kampüs oluşturmak gibi bir derdi olsaydı belki üniversiteleşme projesine hiç girişmemesi politik açıdan çok daha kârlı olurdu. İyi niyetle bakalım, Tekerek belki 8 yıl önce, yani bu üniversitelerin daha emekleme aşamalarında ziyaret etmiş olduğu için sonraki gelişmelerini yeterince takip etmemiş olabilir. Olayın sadece skandal taraflarına odaklanmış olmasının ardındaki niyeti sorgulamıyoruz bile, ama bugün bizzat ziyaret edip küçümsemeye çalıştığı Bingöl Üniversitesi'nin Bingöl balını dünya birincisi haline getirme konusunda ortaya koyduğu bilimsel, araştırma-gelişme tecrübesini görebilir. Ziyaret etmemiş görüldüğü Siirt Üniversitesi'nin şu anda Türkiye'nin ilk küçük baş payetleme birimini kurarak bölge ve hatta bütün Türkiye'nin küçük baş hayvan varlığını bilimsel ve teknolojik temelde geliştirme konusunda ortaya koyduğu çabaları görebilir.

Tabi her bir üniversite her alanda iddialı olmaz, olamaz da. Bu, bırakalım idealini, üniversitenin gerçekliğine aykırı bir durum. Türkiye'deki 20 araştırma üniversitesinin yanısıra 20 üniversite için uygulanmakta olan bir ihtisaslaşma süreci var ve sonuçlarını ilgiyle, başarı temennilerimizle izlemeye devam edeceğiz. Çağımızın gerektirdiği üniversiteleşme kaçınılmaz olarak üniversiteden beklentilerin de çoğalmasına, çeşitlenmesine yol açıyor. Bu durumda tek bir üniversite biçimi idealize edilemez. Araştırmaya, ihtisasa, salt düşünmeye veya meslek elemanı yetiştirmek üzere eğitime ağırlık vermesi beklenen üniversite her bir durum için ayrı bir pratik ortaya koymak durumunda. Bütün üniversitelerden bütün bu pratikler aynı anda beklenemeyeceği gibi, bu pratikleri bütün üniversitelerin aynı kalitede ortaya koyması da beklenemez. Bu durum bizi kaçınılmaz olarak üniversitelerin multiversiteye doğru gelişimini resmediyor.

Üniversitemiz Multiversiteye Doğru mu Gidiyor?

Türkiye'nin üniversiteleşme oranının son yirmi yıl içinde çok hızlı bir mesafe kat etmiş olduğunu söylemiştik. Üniversiteleşme oranının yanında bir de üniversite eğitimindeki çeşitliliğin de giderek daha fazla artmış olduğunu söyleyebiliriz. 208'i bulan üniversite sayısının beraberinde her birinin kendine özgü şartlarıyla bir farklılaşmasını da görüyoruz. Üniversite, esas itibarıyla bilginin oluşturduğu dünyaların bire döndürülmesi, hepsinin tek bir nesnel idealde temsil edilmesini içeriyor. Bilgi gerek dağınıklığı gerek göreceliği giderecek şekilde bir ve teke döndürülürken bir yandan da bütün dünyada aynı

modelde tesis edilmesini ve bütün bilgi çevrelerinde de bir standartlaşmayı üniversite üzerinden arayan bir ilkeye dayanıyor. O yüzden dünyanın her yanında kurulan üniversiteler bilginin ulus ötesi bir örgütlenmesini de sağlamış oluyor.

Kural gereği dünyanın en merkez yerinde bulunan bir üniversitenin ürettiği bilgi ile yine dünyanın en ücra köşesindeki bir üniversitenin ürettiği bilgi tek bir bilgi havuzuna akar. Böylece üniversitede öncelikle taşra ve merkez ikiliği bu yolla aşılmış oluyor. Teoride böyle olsa da elbette bunun pratikteki işleyişi bir farklılık yaratmaktadır. Çünkü üniversitenin bulunduğu çevrede bilgiye erişim imkanları bir sosyal çevre ve atmosferle de tamamlanıyor ki bu da üniversite idealinin pratikte işleyişini imkânsız kılıyor ve bir fark oluşturuyor. Diyebiliriz ki, iletişim imkanlarındaki artış, son zamanlarda bu farkın önemini her geçen gün daha da azaltmaktadır. Yine de bu farkın tamamen kapatılabileceğini kimse iddia edemez.

Bunun dışında hayat gittikçe daha da karmaşıklaşıyor. Toplumların gelişmişlik seviyesiyle toplumların üniversiteden beklentileri ve üniversitenin bu beklentilere cevap verme kabiliyetleri noktasında da ciddi farklılaşmalar yaşanmaktadır. Bu farklılaşma üniversitenin mahiyetini de ciddi anlamda değiştirmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu farklılaşma çok daha fazla hissediliyor ve yaşanıyor çünkü gelişen sanayi, karmaşıklaşan toplumsal yapılar tekdüze klasik üniversite anlayışıyla devam etmeyi imkânsız hale getiriyor. Üniversite bu gelişmişliğe hem katkı yapmak hem de cevap verebilmek için kendini ayarlıyor. Bu esnada o klasik tekdüze üniversite yerine fiilen bir multiversite gerçekliği ortaya çıkıyor. Multiversite, aslında tam da klasik “üniversite ideali”nin yani ayrılmış, parçalanmış bilgiyi bir bütünlüğe kavuşturma, hayata bütüncül bakışı yakalama idealinin modern dünyada, aşırı uzmanlaşma, pazar şartları ve eğitimin göreceliliği de besleyecek şekilde giderek daha fazla evrensel iddialardan uzaklaşmasıyla beraber gelişen bir süreçtir.

Multiversite, bilginin artık teke indirilebileceği herhangi bir bütüncül müdahalenin metafizik köklerine işaret ederek, geçerlilik şartlarını kötümserce yadsıyan bir niteleme. Parçalanmış ve dağılan bakış açılarının her biri kendi ait olduğu sınıfsal, dinsel, kültürel, işlevsel konumuna dönmektedir. Bu tür dönüşlerin başat ve belirleyici olduğu bir vasatta, taşra üniversiteleri de kendilerini çevreleyen bütün varoluşsal şartlarla birlikte mümkün hale gelmektedir. Taşra üniversitesi var oldukça, bu varoluş bitmemecesine devam ettikçe, üniversite idealinin gerçekleşmesine dair umutlar o ölçüde azalmaya yüz tutar.

Çünkü, daha da basitleştirerek söyleyelim ki, taşra kavramı üniversite kavramını dışlar. Ancak bilgiyi teke indirmeye teşebbüs eden bütün “üniversite” deneyimlerine baktığımızda -ki üniversite ve bilim tarihi, farklı paradigmaların, bilim ve düşünce pratiklerinin tarihi olduğuna göre- üniversite isteminin (yani doğası itibariyle izafi olan bilgiye belli bir bütünlük giydiren onu teke indirme isteminin) çoğu kez totaliter bir istem olarak çalıştığını görüyoruz. Eğer böyleyse taşralaşmayı da kendi ontolojisi içerisinde içeren multiversite zaten fiili bir durum -bir üniversite ideale karşı işleyen bir durum oluyor.

Türkiye’de üniversitenin daha da kitleleşmesinin aslında biraz da yakalanan kalkınma ve sanayileşme hızıyla alakalı olduğunu söylemiştik. Anadolu’nun her tarafında açılan üniversiteler bu kalkınmaya çok bariz katkıda bulunurken, bir yandan da gelişen sanayi ve ekonomi üniversiteden bölgesine göre daha farklı katkılar beklemeye başlıyor. Bu beklentiler artık üniversitelerin eskiden olduğu gibi kendi fiildişi kulelerinden hakikati üreten ve empoze eden kurumlar olmasına izin vermiyor. Üniversite ve ekonomik-toplumsal kalkınma arasındaki bu diyalojik durum her üniversiteyi kendi özgün kimliğini ve kişiliğini geliştirmeye zorladıkça multiversite gerçekliği de Türkiye yüksek maarifinin bir gerçekliği haline geliyor. Üniversitelerin devlet ve vakıf üniversiteleri olarak, merkez ve taşra üniversiteleri, yabancı dillerde veya Türkçe eğitim veren üniversiteler, üniversiteler içinde meslek yüksek okulları ve lisans eğitimi veren kurumlar, mesleki, teknolojik, uzaktan eğitim vs. olarak ayrışmasının yanında şimdi YÖK’ün de üzerinde durduğu ihtisas üniversiteleri, misyon farklılaşması ve araştırma üniversiteleri uygulamaları multiversite gerçekliğini biraz daha besleyecek görünüyor. Buna rağmen öyle görünüyor ki, Türkiye’nin içine girmiş olduğu gelişme trendi, YÖK’ten de üniversitelerden de genel olarak daha fazlasını isteyecek.

Aslında 2007 yılına kadar Türkiye’de YÖK’ün üniversite anlayışı merkeziliği bir tür ulusal güvenlikle ilişkilendiriyor ve farklılaşmaya kuşkuyla yaklaşıyordu. Toplum üniversitenin ilerisindeydi ve aslında bu farklılaşmayı talep ediyordu. Ancak o zamanlar YÖK Türkiye’de gelişmeleri takip edip onlara cevap vermek yerine daha ziyade kontrol altında tutma kaygısıyla, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermediği gibi, toplumdaki gelişmelere ket vuruyordu. Oysa bugün üniversitelerde giderek artan uzmanlaşma ve misyon farklılaşması akıllı uzmanlaşma ve araştırma üniversitelerinin ayrışması diğer birçok farklılaşmayla birlikte toplumsal kalkınma ve gelişmenin kaçınılmaz sonucudur. Bu sonuç biraz da üniversitenin multiversiteye dönüşümünü ifade ediyor.

Kaynakça

- Aktay, Y., 2003, Üniversiteden Multiversiteye Taşra Merkez Diyalektiği, *Toplum ve Bilim*, sayı 82.
- Aktay, Y., 2007, *Türkiye’de Demokrasi Kültürü ve Siyasal Durum Analizi*, Ankara: Eğitim Bir-Sen.
- Aktay, Y., 2023, *Dostluk Üzerine*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Cerr, C., 2016, *Üniversitenin Kullanımları*, Çeviren Emrah Saraçoğlu, İstanbul: Küre Yayınları.
- Gasset, O. Y., 1997, *Üniversitenin Misyonu*, İstanbul: Birleşik Yayınevi.
- Göçer, K., 2022, *Dostluk Felsefesi*, İstanbul: Pan Yayınları.
- Han, B. C., 2019, *Güzeli Kurtarmak*, çev. Kadir Filiz, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hirsh, E., 1950, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi*, 2 cilt, İstanbul: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Nalbantoğlu, H. Ü., 2000, Dalgın Thales, Uyanık Üniversite AŞ, *Çizgi Ötesinden, Modern, Üniversite: Sanat-Mimarlık*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Tekerek, T., 2023, *Taşra Üniversiteleri: AK Parti’nin Arka Kampüsü*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Times Higher Education (THE), 2023, *Dünya Üniversite Sıralaması*, Londra.
- YÖK (2003) *Türk Yüksek Öğretiminin Bugünkü Durumu*, <http://www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/mart2003/baslik.pdf>